

HERALDISK TIDSSKRIFT

1960 • BIND 1 • NR 1 • SIDE 7-9

Vad menas med ett vapen?

Av Arvid Berghman

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Vad menas med ett vapen?

Av Arvid Berghman

Det finns nästan lika många definitioner på vapen som det finns författare av heraldiska läroböcker: var och en har sin. Tydligt är begreppet tånjbart. Ofta har man emellertid intrycket, att definitionerna ej äro riktigt genomtänkta. De täcka stundom en del av begreppet men ej hela, stundom äro de åter alltför vidlyftiga. Utan att göra anspråk på att ha definitivt löst frågan skall jag tillåta mig att framlägga några funderingar, som kanske kunna framkalla en diskussion och därigenom bidra att utreda begreppen.

Jag tror det är viktigt att först och främst fastslå, att ett vapen är en idé, en bildidé. Det är tankeinhållet, som är det primära och det väsentliga, ej den utformning det fått. Av detta följer, att ett vapen aldrig kan fastställas till sin form utan blott till sitt innehåll. Härom torde väl alla heraldiker numera vara ense, men det är ofta svårt att få allmänheten att inse förhållandet. Det har berättats för mig, att en medlem av ätten Beck-Friis vid åsynen av det beck-friiska vapen, som jag avbildat i min »Heraldisk bilderbok« (Sthlm 1951), förklarar att vapnet var felaktigt, ty ätten hade aldrig fört en lilja av den typen i sitt vapen! Inställningen är vanlig men inte desto mindre felaktig. Vilken stil en fransk lilja har är utan betydelse för vapnets giltighet, så länge det blott är en fransk lilja.

Om den bildliga utformningen av idén är av underordnad vikt, så är den emellertid inte helt betydelselös. Idén skall vara utformad enligt vissa bestämda regler, som äro baserade på den medeltida krigarens utrustning, de s. k. heraldiska reglerna eller lagarna. Dessa regler ha aldrig kodifierats utan äro grundade på sedvane rätt, men de äro icke desto mindre ganska bestämda. De äro i regel diktade av rent praktiska skäl. Den medeltida krigaren bar heraldiska vapen för att synas och igenkännas av sina följeslagare, när hjälmen dolde hans ansikte. Det är sannolikt, att dekorativa synpunkter spelat in, ty medeltiden var en praktälskande tidsålder, men de praktiska skälen voro säkerligen grundläggande och väsentliga.

Vapnen äro som sagt igenkännings-tecken, och de anbragtes därför, där de bäst syntes på största möjliga avstånd: på vapenrocken, hästens schabrak, lansfanan samt först och främst på skölden. De gjordes så stora som den till förfogande stående ytan tillät och utfyllde väl denna yta. De förenklades och stiliserades, så att karakteristiska drag framhävdes, ofta på bekostnad av naturtroheten men till förmån för tydligheten. De belades slutligen med färger, starka, lysande, kontrasterande färger: utan färger inga vapen. Anledningen härtill är av rent optisk natur. En konturteckning skapar intet vapen, utan det måste två färger till för att

ett vapen skall uppstå och ej nog härmed, utan det måste vara två starkt kontrasterande färger. Det ligger i öppen dag, att en silverfigur på rött fält kan urskiljas på betydligt större avstånd än en blå figur på samma fält. Därav regeln att färg ej får läggas på färg och metall ej på metall. Enstaka undantagsfall som Jerusalems vapen med dess guld kors på silverfält eller den heraldiska »skuggan» i Trazegnies' vapen (en konturteckning av ett lejon i ett randigt fält) äro anomalier, som ej skapa någon regel. Färgernas, de kontrasterande tinkturernas, betydelse för vapnen kan ej nog kraftigt understrykas.

Med vapen menades ursprungligen vad vi nu på svenska beteckna som sköldemärken. Det är ej nödvändigt, att dessa skola vara anbragta i en sköld; det räcker att de kunna tänkas så anbragta. De tre stiliserade kronorna på den svenska rikstelefonskatalogen äro Sveriges riksvapen, fast de äro helt fristående.

Om jag nu ritar ett efter alla konstens regler stiliserat sköldemärke, kanske till och med insatt i en sköld, har jag då skapat ett vapen? På detta kan man svara både ja och nej. Man kan ju säga, att det är ett fantasivapen, eftersom det har alla vapnets yttre kännetecken, men ett verkligt vapen blir det först, när det representerar någon: en släkt, en fysisk eller en juridisk person. Detta innebär inte, att det skall vara något slags symbolisk skildring av ägaren, hans karaktär eller hans livslopp. Mot de numera så vanliga ansträngningarna att pressa in symbolik i alla ett vapens detaljer kan man ej varna nog kraftigt. Att ett vapen representerar någon innebär blott, att det av denne antagits eller ärvts eller blivit honom förlänat såsom hans speciella emblem. *Vapnet är*

för ögat, vad namnet är för örat. Vapnen skola därför vara ärftliga eller i varje fall förknippade med ägaren med en viss stabilitet för att få sin rätta karaktär av vapen.

Det är en på många håll och inte minst i Sverige allmänt utbredd åsikt, att man måste vara adelsman för att ha rätt att föra vapen. Förhållandena växla i olika länder, men i de flesta finns intet stöd för en dylik uppfattning. Likaså finns det heller intet skäl, varför endast vapen förlänade av en suverän eller av en därtill auktoriserad myndighet skulle vara att anse såsom riktiga vapen. De äldsta vapnen antogos av ägarna utan inblandning från högre ort och endast emedan ägarna behöfde dem i sin dagliga gärning som krigare och befälhavare och deltagare i torneringer. Det ligger i sakens natur, att dessa vapen voro adliga. Men när det blivit brukligt att utmärka ägaren av ett sigill med hans vapen, följa ofrälse personer och även juridiska personer exemplet och anta vapen. Det är först rätt sent, i Sverige år 1420, som man finner exempel på att vapen förlänats av suveränen och då i förening med adlande. Att senare distinktioner utvecklats sig mellan borgerliga och adliga vapen och mellan de olika adelsklassernas vapen sinsemellan är sekundärt och saknar betydelse i förvarande sammanhang.

Man hör stundom förfäktas åsikten, att ett fullständigt vapen ej föreligger, om inte med skölden är förknippad en hjälm med hjälmprydnad. Denna uppfattning förefaller föga verklighetstrogen. De flesta stadsvapen ha ingen hjälm. Många engelska släkter ha sedan medeltiden fört sköld men ingen hjälm, troligen beroende på att de aldrig haft tillfälle att deltaga i någon tornering, men ingen skulle

väl för den skull vilja stämpla dem som *non-armigerous*. En del svenska serafimerriddare nöja sig med sköld utan hjälm i sina serafimervapen. Starka skäl synas alltså föreligga för att anse ett sköldemärke som står eller kan tänkas stå i en sköld såsom konstituerande ett fullständigt vapen.

En stark begreppsförvirring synes föreligga ifråga om sigill och vapen. Som vi redan sett behöver ett sköldemärke ej nödvändigtvis stå i en sköld; det kan även anbringas utan sköld på en vapenrock, ett hästschabrak etc., och som bekant kan varje sköld motsvaras av en flagga eller fana, vars hela duk representerar sköldens fält. Även i ett sigillfält kan ett sköldemärke anbringas utan sköld. Därav får man emellertid ej draga den slutsatsen, att varje bild i ett sigillfält konstituerar ett vapen.

När Stockholms stad år 1296 i sitt sigill för en stiliserad bild av en borg, är detta ej ett stadsvapen utan endast ett sfragistiskt uttryck för att staden är befäst. Något liknande gäller sigillet av år 1326 med en stiliserad bild av en hel stad. Mera tveksam kan man kanske vara, när man år 1376 i ett nytt sigill finner ett kungahuvud. Det har förmodats, att detta skulle vara stadens skyddshelgon Sankt Erik, men personligen tror jag att det snarare är ett kungahuvud vilket som helst för att markera, att Stockholm är konun-

gens stad, d.v.s. huvudstad. Även om denna senare åsikt är riktig, vilket naturligtvis aldrig kan bevisas, skulle jag dock icke vilja beteckna detta huvud som ett sköldemärke och hela bilden som ett vapen. Ett riktigt stadsvapen för Stockholm föreligger enligt mitt förmenande först i ett sigill från slutet av 1400-talet, som visar en sköld med en öppen krona, men jag vill gärna understryka, att det inte är enbart förekomsten av skölden utan lika mycket sköldemärkets karaktär, som är avgörande. Ett huvud en face är nämligen ett dåligt sköldemärke. Andra exempel finnas emellertid på användning av dylika huvuden som sköldemärken, och något definitivt bevis för riktigheten av min åsikt i detta fall kan jag ej förebringa.

Om vi med utgångspunkt från det anförda skulle söka komma fram till vad ett vapen är, finna vi att det är en bildidé utformad i färg efter vissa regler och representerande en viss person, släkt eller organisation på ett bestående sätt. Något därutöver skulle strängt taget ej behövas. Vi skulle då få en definition av ungefär följande lydelse:

Ett vapen är en idé, utformad i bild i kontrasterande tinkturer efter vissa regler baserade på den medeltida krigarens utrustning och representerande sin ägare genom ärftlighet eller på annat sätt med viss stabilitet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.